

सन् २०१८ को मानव अधिकार स्थितिबारे राजनीतिक दलका धारणा

नेपाल कम्युनिस्ट पार्टी (नेकपा)

सन् २०१८ नेपालको मानव अधिकारका दृष्टिले मिश्रितखालको रह्यो। कतिपय पक्षमा हामीले उल्लेखनीय उपलब्धि हासिल गरेका छौं भने कतिपय सन्दर्भमा मानव अधिकारको स्थिति निकै चुनौतीपूर्ण देखिएको छ। नेकपाको दृष्टिमा सन् २०१८ मा नेपालको मानव अधिकारको स्थितिका प्रतिनिधिमूलक प्रवृत्तिहरूलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गरिएको छ:

१. नेपालको संविधानमा समानताको प्रत्याभूति, मानव सम्मान, पहिचान र अवसरको प्रवर्द्धन गरिएको छ। सबै खालका विभेद र असमानता अन्त्य गर्दै बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुसांस्कृतिक तथा विविधतापूर्ण भौगोलिक विशेषताहरू आत्मसात गरिएको छ। नेपाल आफूले अनुमोदन गरेका तथा सम्मिलन जनाएका मानव अधिकारसम्बन्धी प्रावधानहरूको कार्यान्वयन गर्न प्रतिबद्ध रहेको छ। यसै सिलसिलामा मौलिक हकहरूको कार्यान्वयनका लागि १८ वटा ऐन निर्माण गरी लागु भइसकेका छन्। संविधानको मर्मबमोजिम मानव अधिकारको प्रवर्द्धन र संरक्षण गर्ने विभिन्न आयोगको गठन प्रक्रिया सुरु भएको छ। साथै मानव अधिकार तथा सामाजिक न्यायका क्षेत्रमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने सरकारी निकायहरूमा एकाइहरू स्थापना गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन अगाडि बढाइएको छ।
२. अहिले नेपालमा जनताको अभूतपूर्व सहभागिताद्वारा निर्वाचित दुईतिहाइ बहुमतको नेकपाको सरकार बनेको छ। यसैगरी अधिकांश प्रदेश र स्थानीय तहमा नेकपाकै निर्वाचित सरकार क्रियाशील छन्। नागरिकप्रति उत्तरदायी भएर तिनै तहमा क्रियाशील यो सरकारले सम्पूर्ण जनतामा नागरिक तथा राजनीतिक अधिकार अनुभूत गराउन आफ्ना सम्पूर्ण संयन्त्र परिचालित गरिआएको छ।
३. शान्तिपूर्ण प्रक्रियाबाट देश महत्त्वपूर्ण राजनीतिक र नागरिक अधिकार प्राप्तमा आइपुगेको भए तापनि केही सशस्त्र आन्दोलनका छिटपुट घटना जारी रहेको देखिन्छ। जसलाई हाम्रो पार्टीले

शान्तिवार्ताकै माध्यमबाट समाधान गर्न आवश्यक ठानी सरकारमार्फत वार्ता कमिटी गठन गरी त्यसमा केही प्रगतिसमेत हासिल गरेको छ। यद्यपि मुलुकमा बेलाबेलामा साना हतियारको प्रयोग, बिष्फोट, व्यक्तिको अपहरण, हत्याका घटना भइरहेका देखिन्छ। यस्ता घटना हुन नदिन सरकार हरसम्भव प्रयत्नशील छ।

४. नेपालको संविधानमा स्वतन्त्रतापूर्वक पेशा/व्यवसाय गर्ने, देशभित्र र बाहिर आवत-जावत गर्ने, बसोबास गर्ने, सङ्घ/संस्था खोल्ने र त्यसमा आबद्ध हुने, बिनाहातहतियार शान्तिपूर्वक भेला हुने तथा प्रदर्शन गर्ने, अभिव्यक्तिलगायतका विभिन्न स्वतन्त्रता प्रदान गरिएको छ। नागरिकले स्वतन्त्रताको अनुभूति गर्ने अवसर प्राप्त गरेका छन्। यसलाई थप व्यवस्थित र मर्यादित बनाइ लोकतान्त्रिक अभ्यास प्रयोग गर्दा अन्य नागरिकको आवागमनको अधिकार कुण्ठित नहोस् भन्ने अभिप्रायले विरोध प्रदर्शन गर्ने निश्चित स्थानहरू निर्धारणलाई हाम्रो पार्टीले प्राथमिकतामा राखेको छ। यसको कार्यान्वयनका क्रममा सरकारले केही कदम चालेको देखिन्छ।
५. सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा हत्या, अङ्गभङ्ग, बलपूर्वक बेपत्ता, अपहरण, यातना तथा कुटपिट, यौनजन्य हिंसा, सम्पत्ति कब्जा एवम् नष्ट तथा बलपूर्वक बिस्थापनलगायतका घटनाबाट पीडित व्यक्तिहरूले न्याय एवम् परिपूरण प्राप्त गर्न सकेका छैनन्। सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता व्यक्तिहरूको छानबिन आयोग गठन भएको लामो समय व्यतीत भइसक्दा पनि पीडितले न्याय महसुस हुनेगरी प्रगति गर्न नसकेकोतर्फ पार्टी गम्भीर छ। यसै सन्दर्भमा सरकारले हालैमात्र यी आयोगलाई कायमै राखी थप सङ्क्रमणकालीन न्याय व्यवस्थापनमा तीब्रता ल्याउन प्रयत्न गरिरहेको छ। हाम्रो पार्टी सङ्क्रमणकालीन न्याय व्यवस्थापनमा हामीले हालसम्म हासिल गरेका सिकाइ र अनुभवलाई अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवहरूका सन्दर्भमा राख्दै पूर्णरूपमा उपयोग गर्ने कुरामा दृढ छ।
६. मौलिक हकका रूपमा राजनीतिक दलहरू र

सङ्घसंस्था खोल्ने हक संविधानतः सुनिश्चित भएको सन्दर्भमा नागरिक सङ्गठनको व्यवस्थापन महत्त्वपूर्ण विषय रहेको छ। नागरिक सङ्घ/संस्थाहरूको सहज गठन र स्वतः परिचालन हुने मौलिक हकलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि यस वर्ष पार्टीको पहलमा एक न्यायिक आयोग गठन गरी सो आयोगबाट आवश्यक सुझावहरूसहितको प्रतिवेदन सरकारलाई प्राप्त भइसकेको छ। यस सन्दर्भमा नागरिक सङ्गठनहरूको व्यवस्थापन गर्ने पुराना ऐनहरू विस्थापन गर्दै नयाँ ऐन यथाशक्य चाँडो निर्माण गर्न पार्टीको पहल जारी छ।

७. नेपालमा धनी र गरिबबीच असमानता रहेको तथ्य तथ्याङ्कहरूले पुष्टि गरिरहेका सन्दर्भलाई हाम्रो पार्टीले गम्भीररूपमा लिँदै आगामी दिनमा असमानता न्यूनीकरण गर्ने हरउपायहरू अवलम्बन गर्न प्रयत्नशील रहेको छ। मुलुकमा विद्यमान गरिबी र असमानताको अन्त्य नै विकासको न्यूनतम सर्त हुनुपर्छ भन्नेमा पार्टी विश्वस्त छ। यसै सन्दर्भमा गरिबी र असमानता कम गर्नेतर्फ तीनवटै तहका सरकारहरू प्रयत्नशील हुनुपर्छ भन्नेमा पार्टीको जोड छ। विश्व भोकमरी सूचकाङ्कबमोजिम नेपाल ७२ औं स्थानमा रहेको सन्दर्भमा खाद्यान्नको अधिकार आधारभूत अधिकारका रूपमा प्रत्याभूत गर्न हाम्रो पार्टी क्रियाशील छ। नेपालमा अर्भै पनि एक चौथाइभन्दा बढी गरिबहरू न्यूनतम आवश्यकताको खोजीमा भौतारिनुपरेको विडम्बनापूर्ण परिस्थितिलाई ध्यानमा राखेर हाम्रो पार्टी खासगरी दलित, सीमान्तकृत, जोखिममा रहेका समुदाय, पिछडिएको वर्ग र कर्णाली तथा सुदूरपश्चिम क्षेत्रको गरिबी न्यूनीकरणमा आक्रामकरूपमा लाग्नुपर्ने निष्कर्षमा पुगेको छ।
८. प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्म अनिवार्य तथा निःशुल्क, माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षा पाउने संवैधानिक हकलाई दृष्टिगत गरी पार्टीले शिक्षा क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रमलाई परिमार्जन गरी नयाँ व्यवस्था लागु गर्न शिक्षा आयोगको महसुस गरी सरकारलाई सुझाव दिएको थियो। यसै आधारमा सरकारमार्फत गठित शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन हालैमात्र प्राप्त भएको सन्दर्भमा सो प्रतिवेदनमा समेटिएका सुझावहरूलाई कार्यान्वयन गर्न पार्टी क्रियाशील छ। यस सन्दर्भमा निजी तथा सामुदायिक विद्यालयबीच, हुने र नहुनेबीच शिक्षामा विभेद र असमानता कम गर्न, सहरी क्षेत्र र ग्रामीण क्षेत्र,

निजी र सामुदायिक विद्यालयको फरकपनले आमनागरिकले शिक्षामा समान पहुँच हासिल गर्न परेको जटिलतालाई न्यूनीकरण गर्न पार्टी प्रयत्नशील छ।

९. विपन्न नागरिकलाई कडा रोग लागेको अवस्थामा उपचार खर्च तथा आर्थिक सहायता कोष, २०६९ लागु गरी बढीमा एक लाख रुपियाँसम्म औषधि उपचार गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न पार्टी क्रियाशील छ। सरकारबाट परिवार नियोजन, गर्भपतन सेवा, बाँभोपन निवारण, सुरक्षित मातृत्व, नवजात शिशुको सुरक्षा, यौनजन्य सरुवा रोग, बालबालिका र ज्येष्ठ नागरिकको स्वास्थ्य उपचारमा विशेष जोड दिइएको छ। स्वास्थ्य सेवामा नागरिकको पहुँच पुऱ्याउन आधारभूत खोप तथा औषधिहरू निःशुल्क वितरण गर्ने सुरक्षित प्रसूति सेवालालाई देशव्यापी विस्तार गर्ने कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाइएको छ। सबैका लागि सहज चिकित्सा शिक्षा हासिल हुन सकोस् भन्ने मनसायबाट नेपालको संसदले भरखरै विधेयक पारित गरेको छ। यस ऐनलाई जनभावनाअनुरूप कार्यान्वयन गराउन पार्टीको विशेष पहल रहनेछ।
१०. मुलुकको विभिन्न क्षेत्रमा रहेका अव्यवस्थित बसोबासीहरू सुकुमबासीका नाममा छन्। भूमिहीन नागरिकहरूका समस्या यथावत छन्। गत २०७२ वैशाख १२ गते गएको भूकम्प र त्यसपछिका पराकम्पबाट घरवारबिहीन नागरिकहरूको सङ्ख्या एकैपटक बढ्न गएको थियो। अघिल्लो असार महिनासम्ममा ४५ प्रतिशत मात्र निजी आवास निर्माण भएको तथ्याङ्कले पुनर्निर्माणको अवस्था नाजुक भएको देखाएको सन्दर्भमा यस वर्ष पार्टीले पुनर्निर्माणलाई प्राथमिकतामा राखेकै कारण दूरो प्रगति भएको पाइएको छ। हालसम्म अनुदान सम्भौता भएका ७ लाख ८८ हजार ९ सय ९० मध्ये आधाभन्दा बढीले निजी आवास निर्माण सम्पन्न गरेबाट सो कुराको पुष्टि हुन्छ। पुनर्निर्माण कार्यलाई तीव्रता दिन सङ्घले पुनर्निर्माणको कार्य स्थानीय सरकारलाई दिने निर्णय गरिसकेको छ।
११. गत वर्षहरूको तुलनामा यो वर्ष वैदेशिक रोजगारीमा जाने युवाको सङ्ख्या घटेको देखिन्छ। यसका कारण विविध हुन सक्छन्। नेपालमा नै रोजगारको वातावरण निर्माण गर्नका लागि योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा प्रणाली लागु गर्नु, श्रम स्वीकृतिका लागि प्रदेश स्तरमा कार्यालयहरू खोल्नु सकारात्मक थालनी

- हुन् । विप्रेषणले मुलुकको अर्थतन्त्रलाई महत्त्वपूर्ण योगदान गरिरहेको छ । विप्रेषणको मुख्य स्रोतको रूपमा रहेको वैदेशिक रोजगारमा गएका कामदारहरूको सुरक्षाका लागि, स्वदेश फर्केपछिको जीविकोपार्जन, परिवारको सुरक्षा, उनीहरूका बालबालिकाको सुरक्षाको अवस्था प्रभावकारी बनाउन पार्टी गम्भीर छ ।
१२. यस वर्ष महिला हिंसाका घटनामा भएको बढोत्तरीप्रति पार्टी संवेदनशील बनेको छ । महिलामाथि हुने शारीरिक तथा मानसिक शोषण, सांस्कृतिक शोषण, बेचबिखन, छाउपडी, यौन शोषण, यौन हिंसा, कार्यस्थलमा हुने हिंसा, भ्रुण हत्या जस्ता घटनाबाट महिलाहरू उत्पीडित भएका देखिन्छ । परिणामतः कमजोर स्वास्थ्य, मातृ मृत्यु दर बढ्ने, साक्षरता दरमा कमी, विद्यालय छाड्ने, उच्च शिक्षासम्म पुग्न कठिनाई हुने, रोजगारीमा अवसर प्राप्त गर्न नसक्ने, सेवा प्रवेश गर्न नसक्ने, घरधन्दांमा समय बिताउनु परिरहेको जस्ता परिणाम देखिएका छन् । यस्तो अवस्थाले महिलामा सामाजिक न्याय र समानताको हकको अनुभूति हुन सक्दैन । महिलाका मानव अधिकारलाई पार्टीले विशेष चासोका रूपमा राख्दै आवश्यक पहल गरिरहेको छ ।
१३. एकतिहाइ बालबालिका बालश्रममा र ६ लाखभन्दा बढी बालबालिका जोखिमयुक्त श्रममा रहेको विद्यमान अवस्थामा बालबालिकाको अधिकार सुनिश्चित गर्न पार्टी क्रियाशील छ । सहरी तथा तराई-मधेसको क्षेत्रमा घरेलु, औद्योगिक क्षेत्रमा, यातायात क्षेत्रमा, होटल आदि व्यवसाय र मनोरञ्जनका क्षेत्रमा बाल श्रमिकहरू अझै पनि संलग्न छन् भने पहाडी र हिमाली क्षेत्रमा बालबालिकाहरू भरियाका रूपमा समेत संलग्न भएका देखिन्छ ।
१४. हत्या, हिंसा र छाउपडी जस्ता घटनाबाट खासगरी किशोरीहरू पीडित भएका देखिन्छ । किशोरीहरूको अधिकारका लागि पार्टी गम्भीर छ । संविधानतः महिला अधिकारको व्यवस्था सकारात्मक छ । राजनीतिमा सहभागिता, सम्पत्तिमा समान हक, अंश र वंशमा समान हक, सेवा प्रवेशमा विशेष व्यवस्था, सेवाको सुरक्षा जस्ता प्रावधान कानुनीरूपमा लागु गरिएका छन् । संविधानप्रदत्त यी हकलाई व्यवहारमा लागु गर्न पार्टी क्रियाशील छ ।
१५. संविधानतः कुनै पनि आधारमा कुनै पनि नागरिकप्रति असमानतापूर्ण व्यवहार तथा भेदभाव

नगरिने व्यवस्था रहेको र दलितसम्बन्धी विशेष हकको समेत व्यवस्था गरिएको सन्दर्भमा यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा पार्टीले जोड दिएको छ । ४२ प्रतिशतभन्दा दलित समुदाय गरिबीको रेखामुनि रहेका र दलित समुदायको मानव सूचकाङ्कमा ०.४३४ रहेको सन्दर्भमा संविधानप्रदत्त हकलाई कार्यान्वयनमा ल्याउनु सरकार तथा सबै राजनीतिक दलहरूको प्रमुख जिम्मेवारी भएको स्पष्ट हुन्छ । दलित समुदायलाई सामाजिक न्यायको हक, निजामती सेवामा दलितलगायत सीमान्तकृत समुदायको समावेशी प्रतिनिधित्व रहेको सन्दर्भमा नेपाली समाजमा विद्यमान जातीय छुवाछूत, सामाजिक भेदभाव र पेशागत विभेदलाई पूर्णरूपमा अन्त्य गर्न पार्टी क्रियाशील छ ।

१६. समानता र अविभेदको सिद्धान्तानुरूप अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको हक अधिकारको सम्बन्धमा मौलिक हकमा विशेष व्यवस्था छ । अपाङ्ग बालबालिकाका लागि विशेष शिक्षाको व्यवस्था गरेको देखिन्छ । राजनीतिक प्रतिनिधित्व प्रणालीमा राष्ट्रिय सभामा प्रत्येक प्रदेशबाट एकजना अपाङ्गता भएको व्यक्ति वा अल्पसङ्ख्यकको तर्फबाट अनिवार्य सहभागिता हुनुपर्ने व्यवस्थाले अपाङ्गता क्षेत्रको राजनीतिक सहभागिता सुनिश्चित गर्न खोजेको छ । यद्यपि, परिवार, समुदाय र राष्ट्रले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको विषयलाई अधिकारमुखी अवधारणाबाट हेरेको देखिँदैन । यस सन्दर्भमा अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूका लागि अपाङ्गमैत्री भौतिक संरचना, भौतिक साधन र विशेष शिक्षा, सुविधा तथा अवसर सिर्जना गर्न पार्टी प्रयत्नशील छ ।
१७. मुलुकमा बढ्दो भ्रष्टाचार न्यूनीकरण गर्न पार्टी प्रतिबद्ध रहेको छ । भ्रष्टाचारसम्बन्धी सूचकाङ्कमा नेपाल गत वर्षभन्दा कमजोर देखिएको सन्दर्भमा पार्टीले यसलाई मुख्य चुनौतीका रूपमा लिएको छ । यस सन्दर्भमा नागरिकलाई सरकारले दिनैपर्ने सेवा नदिने, भुलाउने, घूस लिने, कमिसन लिने, कमजोर भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने जस्ता कार्यहरूलाई निरुत्साहित गर्न केही सकारात्मक पहलहरू भएका छन् । खासगरी मालपोत क्षेत्रको भ्रष्टाचार र ढिलासुस्ती अन्त्य गर्न सरकारले प्रक्रियागत सुधारहरू गरेको छ । भ्रष्टाचारलाई शून्य सहनशीलताका रूपमा लिँदै पार्टीले सबै तहका सरकारहरूलाई पारदर्शी, जवाफदेही र जिम्मेवार

ढङ्गबाट आमनागरिकको पक्षमा काम गर्न निर्देशित गरेको छ । सार्वजनिक यातायातलगायतका सार्वजनिक सेवालाई जनमुखी बनाउन पार्टी लागि रहेको छ । राज्यकोषबाट बिनामापदण्ड रकम वितरण गर्ने प्रवृत्तिलाई निरुत्साहित गरिएको छ । विधिको शासनमार्फत जनतालाई सुशासन प्रत्याभूत गराउन पार्टी प्रयत्नशील छ । संविधानसँग बाकिने र नयाँ आवश्यक नियमहरू बनाउने कार्यलाई पार्टीले तीव्रता दिएको छ ।

१८. अदालतका फैसेला कार्यान्वयन गर्न कठिनाई, मानव अधिकार आयोगका सिफारिसहरू कार्यान्वयन नभएको अवस्था विद्यमान छ । यसप्रकारको दण्डहीनताको अवस्था अन्त्य गर्न पार्टी प्रयत्नशील छ । मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्ने वा अपराध गर्नेलाई राजनीतिक संरक्षण नदिन पार्टीले निर्देशन गरेको छ ।
१९. सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग र बेपत्ता नागरिक छानबिन आयोगको प्रभावकारिता नदेखिएको सन्दर्भमा यी आयोगलाई सङ्क्रमणकालीन न्यायको व्यवस्थापन गर्न सक्ने बनाउन पार्टी प्रयत्नशील छ ।
२०. नेपाली समाजमा बोक्सी, छाउ पडी प्रथा, दहेज जस्ता कुप्रथा विद्यमान छन् । बोक्सीको आरोपमा अहिले पनि कतिपय महिला र पुरुष अमानवीय व्यवहारको सिकार बन्न पुगेका छन् । दिशा खुवाउने, कपाल मुड्ने र ज्यान लिनेसम्मका कार्य भइरहेका छन् । दहेज नल्याएको वा कम ल्याएको जस्ता बहानामा महिलालाई जिउँदै जलाइने गरेको छ । छाउपडी प्रथाका कारण कतिपय महिलाले ज्यानसमेत गुमाउनुपरेको छ । छुवाछूतको उत्पीडन कायमै छ । अन्तरजातीय विवाहका कारण विवाहित जोडीहरू विभेदको सिकार भइरहेका छन् । यो प्रथा अन्त्य गरेरमात्र लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक न्याय स्थापना हुन सक्छ भन्नेमा पार्टी दृढ छ ।
२१. मानव अधिकारसँगै मानव कर्तव्य पनि जोडिन आउँछ । हरेक निकाय र व्यक्तिले मानव अधिकारका सिद्धान्तहरूलाई व्यावहारिकरूपमा स्वीकार गरेको हुनुपर्छ । मानव अधिकारका सवालहरू निरूपणको विषय मूलतः राज्यबाट सम्बोधन हुनुपर्ने विषय भए तापनि मानव अधिकारको संरक्षण, प्रवर्द्धन र अनुगमनमा नागरिक सङ्गठनहरूको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहेको छ । यसर्थ माथि उल्लिखित चुनौतीहरू सामना गर्न राज्य, राजनीतिक दलहरू, नागरिक सङ्गठन,

निजी क्षेत्र र सञ्चार क्षेत्रको प्रभावकारी समन्वय तथा साभेदारी हुन जरुरी छ । यसका लागि राज्यले उपयुक्त वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ भन्नेमा पार्टीले जोड दिएको छ ।

कृष्णगोपाल श्रेष्ठ
केन्द्रीय कार्यालय

नेपाली कांग्रेस

सन् २०१८ को नेपालको मानव अधिकार अवस्थाबारे टिप्पणी गर्दा वि.सं. २०४६ सालमा नेपालमा प्रजातन्त्र पुनर्स्थापना भएपश्चातका विगत ३० वर्षको अवधिमा, माओवादी हिंसात्मक द्वन्द्वकालका १० वर्षको अवधिलाई छोडेर बाँकी २० वर्षको अवधिमा भएका मानव अधिकार उल्लङ्घनका कैयन् घटनालाई समेत ओभरलमा पार्नेगरी मुलुकमा कम्युनिस्ट सरकार स्थापनासँगै मानव अधिकार उल्लङ्घनका जघन्य घटनाहरू एकपछि अर्को निरन्तर जारी नै रहे । राज्यका तीनवटै अङ्गबीचको शक्ति सन्तुलनलाई भत्काएर स्वतन्त्र न्यायपालिका तथा अन्य संवैधानिक निकायहरूमाथि ठाडो हस्तक्षेप प्रारम्भ गरियो । कार्यपालिकाको निर्देशन र नियन्त्रणमा चलनुपर्ने गरी राज्यको चौथो अङ्गका रूपमा रहेको सञ्चार जगतलाई समेत त्रसित बनाउने कार्य प्रारम्भ गरियो ।

प्रधानमन्त्रीले सर्वोच्च अदालतका प्रधान न्यायाधीश नियुक्तिको आफैँ सिफारिस गर्ने, आफैँ अस्वीकृत गर्न लगाउने जस्ता समग्र न्यायपालिकाको गरिमामा आँच र न्यायाधीशहरूको आत्मबलमा चोट पुऱ्याउने गतिविधि भए । संविधानप्रदत्त प्रेस स्वतन्त्रताको हक विपरीत कुनै समाचार प्रसारण वा साभार गरिएको विषयवस्तु र प्रस्तुतिप्रति अहिष्णु बन्दै पत्रकार राजु बस्नेतलाई फक्राउ गरी सञ्चार क्षेत्रलाई नै त्रसित बनाउने कार्य गरियो । शान्तिपूर्ण प्रदर्शन निषेध गर्ने, चिकित्सा क्षेत्रको समग्र सुधारको मागसहित भद्र अवज्ञा आन्दोलन र भोक हडतालमा रहेका डा. गोविन्द केसीमाथि धरपकड गरी अपहरण शैलीमा स्थानान्तरण गर्ने, अत्यन्त पूर्वाग्रही र बदनियतपूर्ण तरिकाले अधिल्लो सरकारले गरेका सबै वैधानिक राजनीतिक नियुक्तिहरू खारेज गर्ने, महेन्द्र संस्कृत विश्वविद्यालयका उपकूलपति जस्तो गरिमामय पदमा सेवारत प्रा.डा. कुलप्रसाद कोइरालालाई अपहरण शैलीमा विमानस्थलबाट सिधै प्रधान मन्त्री निवासमा ल्याएर घण्टौँ बन्धक बनाउने कार्यमा राज्य नै सक्रिय रहयो । नेपाली कांग्रेस र यसका समर्थक, शुभेच्छुक सबैप्रति कम्युनिस्ट सरकार र सरकार नियन्त्रित संरचना अत्यन्त पूर्वाग्रही र प्रतिशोधपूर्ण रहे । देशव्यापी मूल्य वृद्धिको विरोधमा शान्तिपूर्ण प्रदर्शनमा

रहेका विद्यार्थीमाथि सुखैतमा नेपाली कांग्रेसकै पार्टी कार्यालयभित्र प्रवेश गरी नेपाल विद्यार्थी सङ्घसम्बद्ध विद्यार्थी तथा पार्टी कार्यकर्तामाथि निर्घात कुटपिट गरियो । पञ्चायतकालीन सत्ताभन्दा पनि बढी निरङ्कुशता प्रदर्शन गर्दै लोकतन्त्रका आधारभूत मूल्य, मान्यता र नागरिक अधिकारमाथि चरम दमन गरियो । सरकारको जनविरोधी र सर्वसत्तावादी क्रियाकलापका विरुद्ध नेपाली कांग्रेसले साउन १५ गते ७७ वटै जिल्लामा विरोध प्रदर्शन आयोजनासमेत गर्नुपर्‍यो । अधिनायकवादी सरकारको दमन भन्नुभन्नु बढ्दै गयो । नुवाकोटको विदुरमा शान्तिपूर्ण प्रदर्शनमा प्रहरीद्वारा निर्घात कुटपिट गरी पार्टीका नुवाकोट जिल्लाका निवर्तमान सभापति ध्रुव अधिकारीलगायत दर्जनौं नेता तथा कार्यकर्तालाई गम्भीर घाइते बनायो ।

यसैगरी, नेपाल तरुण दलको नेतृत्वमा साउन ५ गते बानेश्वरमा गरिएको शान्तिपूर्ण प्रदर्शनमा प्रहरी हस्तक्षेप गराई नेपाल तरुण दलका अध्यक्ष जीतजङ्ग बस्नेत, नेपाली कांग्रेस ललितपुरका सभापति मदनबहादुर अमात्य, नेपाल प्रेस युनियनका महासचिव अजयबाबु शिवाकोटीसहित चार दर्जन नेता तथा कार्यकर्तालाई सख्त घाइते बनायो । त्यसरी नै नेपाल विद्यार्थी सङ्घद्वारा साउन १ गते राजधानीमा गरिएको विरोध प्रदर्शनमा समेत नाङ्गो प्रहरी हस्तक्षेप गरी दर्जनौं विद्यार्थीलाई गम्भीर घाइते बनाइयो ।

यस अवधिमा, मुलुकको सार्वभौमसत्ता, स्वाधीनता, अखण्डता र राष्ट्रिय स्वाभिमान र प्रतिष्ठा नै ठाडो प्रहार हुनेगरी भारतीय सांसद कीर्ति आजादबाट त्यहाँका प्रधान मन्त्री नेपाल भ्रमणमै रहेको समयमा अभिव्यक्ति दिनु, अस्ट्रेलियाका लागि नेपाली राजदूत स्वयम् मानव तस्करीमा संलग्न रहेको समाचार सार्वजनिक हुनु जस्ता घटनाले मुलुकको राष्ट्रिय स्वाभिमान र प्रतिष्ठामा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै आँच पुऱ्याउने गतिविधि भए ।

अत्यन्त गम्भीर र जिम्मेवारपूर्ण विषय र स्थानमा समेत कार्यकारिणी प्रमुखबाट नै उताउलो र गैरजिम्मेवार अभिव्यक्ति दिँदै गर्दा, बङ्गलादेशमा चिकित्सा शिक्षा अध्ययनरत नेपाली चेलीहरूकै अस्मिता र मानप्रतिष्ठा तथा पारिपारिक मनोभावमा समेत चोट पुग्नेगरी सरकार निकट एकजना व्यापारी र स्वयम् सरकारका मन्त्रीबाट समेत अत्यन्त निन्दाजनक अभिव्यक्ति प्रकट भए ।

यस अवधिमा मुलुकमा हत्या, हिंसा र बम आक्रमणका कैयन् घटनासमेत हुन पुगे । नेपाली कांग्रेसबाट निर्वाचित विराटनगर महानगरपालिका मेयर भीम पराजुलीलाई लक्षित गरी साउन २७ गते उहाँकै कार्यकक्षनजिक बम आक्रमण गरियो । नेपाल तरुण दल

रोल्पा लिवाङ नगरसमितिका अध्यक्ष रोहित पुनमाथि भदौ २४ गते तत्कालीन नेकपा (माओवादी केन्द्र) का देवबहादुर घर्तीमगरलगायतले गोली हानी नृशंस हत्या गरे । यसैगरी मङ्सिर ५ गते बिहान सुनसरी, दुहवी नगरपालिका-९, निवासी फिदा हुसेन मियाँको गोली हानी हत्या गरियो ।

कञ्चनपुरको १३ वर्षीया अबोध किशोरीको बर्बर र पासविक बलात्कार र हत्याको घटनाको राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा समेत निन्दा र भर्त्सना भई अपराधीलाई तत्काल पक्राउ र कारबाहीको माग गर्दा सरकार स्वयम् अपराधीको संरक्षक बनेर अपराधीलाई जोगाउन एकपछि अर्को अपराध र निन्दनीय कुकर्ममा निरन्तर उद्यत रहिरहेको छ । घटनामा संलग्न अपराधीलाई कारबाहीको माग गर्दा अर्को अबोध बालक सन्नी खुनाको प्रहरीद्वारा हत्या गरिन्छ । अपराधीलाई दण्डित गर्न माग गर्दै कञ्चनपुरमा स्वतःस्फूर्त निस्किएको जनसागरमाथि गोलीको वर्षा हुन्छ । कैयौं नागरिक घाइते बनाइन्छ । कर्फ्युको आदेश जारी गरिन्छ । एकपछि अर्को किशोरहरूलाई अपहरणको शैलीमा रातारात पक्राउ गरेर चरम शारीरिक र मानसिक यातना दिई जबर्जस्ती अपराध कबुल गराउने कुकर्म पनि गरिँदै रहयो । अपराधमा संलग्न व्यक्तिलाई सरकारी संरक्षणमा नै लुकाउने कार्य भयो । यो घटनाले पञ्चायतकालीन नमीता/सुनीता काण्डलाई समेत ओभरेलमा पाऱ्यो ।

विमान खरिद प्रकरणमा भएको ठूलो भ्रष्टाचार काण्डमा सरकारका सम्बन्धित मन्त्री सञ्चारकर्मीको प्रश्नमा सार्वजनिकरूपमा नै अत्तालिएर पसिने पसिना भई आफ्नो संलग्नताको साविति प्रमाणित गरिदिन्छन् । बालिका हत्या र बलात्कारका अपराधी, भ्रष्टाचारी, तस्करलाई जोगाउने काम गरिन्छ । ३३ किलो सुनकाण्डमा मन्त्रीकै अभिव्यक्तिअनुसारका ठूला माछा समाले प्रयत्न कहिल्यै हुँदैन, उल्टै जोगाउने काम हुन्छ ।

आपराधिक र हिंसात्मक पृष्ठभूमि र आदतबाट सत्तासीन हुन पुगेका र जनमतको उन्मादबाट अधिनायकवादतर्फ उन्मुख कम्युनिस्ट सत्ताबाट कानुनी राज्य, मानव अधिकारको संरक्षण, प्रेस स्वतन्त्रता, न्यायिक स्वतन्त्रता, नागरिक अधिकारको प्रत्याभूतिलगायतका लोकतान्त्रिक पद्धतिका आधारभूत मूल्य/मान्यताको संरक्षण र संवर्द्धनको अपेक्षा राख्नु किमार्थ भूलमात्र हुने भएकाले मुलुकको मानव अधिकार अवस्थाको टिप्पणी र विश्लेषण गरिनु अब कुनै सान्दर्भिक कार्य नरहेको जस्तो भान हुन थालेको छ ।

हत्या, हिंसा, बलात्कार, चोरी, डकैती, लुटपाटका घटनाका अलावा बालबालिकाको अपहरण, बलात्कार, यौन शोषण, हत्या निरन्तर बढ्दो छ । दैनिक

सञ्चार माध्यमबाट प्रकाशित प्रसारित समाचारहरूबाट समेत मुलुकमा आपराधिक घटनाको वृद्धि डरलाग्दो तरिकाले भइरहेको छ। मानव अधिकार संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत अधिकांश सङ्घ/संस्थाहरू पनि त्रास र दलीय आग्रह-पूर्वाग्रहको भरमा मानव अधिकार उल्लङ्घनका जघन्य घटनाहरूमा समेत मौनता साँध्ने वा बोल्ने गरेका अवस्था अत्यन्त दुःखद् छ।

समग्रमा नेपालमा कम्युनिस्ट सरकार गठनपश्चात् नेपाली जनताको त्याग र बलिदानबाट प्राप्त नेपालको संविधानप्रदत्त नेपाली नागरिकका मौलिक हक र अधिकार कुण्ठित पाउँदै संवैधानिक निकायको स्वतन्त्रता र निष्पक्षतामाथि नियन्त्रण र निर्देशन गर्दै, नेपालले प्रतिबद्धता जनाएका नेपाल पक्ष रहेका मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र, सन्धि, अभिसन्धि र सम्झौताका प्रावधानहरूको ठाडो उल्लङ्घन गर्दै एक दलीय अधिनायकतर्फ उन्मुख कम्युनिस्ट सरकारले मुलुकको मानव अधिकार अवस्थाको अहिलेसम्मकै सर्वाधिक नकारात्मक सूचकाङ्क खडा गरेको छ।

कृष्णप्रसाद पौडेल
मुख्य सचिव

सङ्घीय समाजवादी फोरम, नेपाल

सन् २०१८ नेपालको मानव अधिकारका दृष्टिकोणले भन्नुपर्दा कुनै खास उल्लेखनीय प्रगति भएको अवस्था देखिँदैन। यो वर्ष पनि हत्या, हिंसा, बलात्कारजस्ता थुप्रै घटना भएका छन्। मानव अधिकारको रक्षा र यसलाई सुदृढ एवम् बलियो बनाउने पहिलो दायित्व राज्य पक्षको हो। राज्य पक्षबाट यथोचित मानव अधिकारका पालना र यसको संवर्द्धन गर्न कुनै पनि दह्रो कदमहरू चालेको पाइएन। बरु स्वयम् राज्य पक्षबाट पनि दर्जनौं घटना गराइएको स्थिति छ। खासगरी राज्यको सुरक्षा निकाय कतिपय अवस्थामा मानव अधिकार संरक्षणका लागि निष्पक्ष र सक्रिय भएर कार्यहरू सम्पादन गर्नुपर्नेमा नगरी उनीहरूबाट भइरहेको पक्षपातपूर्ण व्यवहार एवम् कामकारबाही र निष्क्रियताका कारण दण्डहीनताको स्थिति बढ्दो अवस्थामा पाइएको छ। वास्तविक दोषीले कानुनी कारबाही भोग्नुपर्नेहरू सत्ता र शासनको आडमा खुला र चयनका साथ अनेकौं असामाजिक क्रियाकलापमा संलग्न भइरहेका छन्। दण्डहीनता बढ्दो स्थितिमा छ। राज्यका सुरक्षा निकाय र अङ्गहरूबाट आफैँमा मानव अधिकारको सिद्धान्तका आधारलाई प्राथमिकतामा राखी कार्यहरू गर्ने गर्दा मात्र मानव अधिकारको वास्तविक अनुभूति आमजनताले गर्न पाउँछन्। तर ती निकायमा कमजोरी नै रहेको पाइन्छ।

मानव अधिकार उल्लङ्घन गर्नेलाई राजनीतिक संरक्षणको क्रम यथावत छ। मानव अधिकार आयोग पनि प्रायः निष्प्रभावी जस्तो छ।

मुलुकमा सङ्घीयता लागु भए पनि सङ्घीयतालाई बलियो बनाउनुको सट्टा कमजोर कानूनहरू बनाउने काम भइरहेको स्थिति छ। राजनीतिक सङ्घीयतालाई प्रशासनिकरूपमा प्रयोग गर्न खोजिँदैन। देशबाट शोषण, उत्पीडन र भेदभाव अन्त्य नभएसम्म समान हक उपभोग गर्न पाउने अवस्था हुँदैन। जबसम्म कानून र राज्यले हक अधिकारहरू समाजका सबै पक्षमा समानरूपमा लागु गर्ने नीति लिँदैन तबसम्म कानुनी राज्य प्रत्याभूति हुन्न र मानव अधिकार ओटे भक्तिमात्र हुने गर्छ। यसै सन्दर्भमा नेपालको वर्तमान संविधानमा दर्जनौं धाराहरूमा रहेका असमानता र विभेदको अवस्थाले समाजमा असमानता, शोषण, उत्पीडन र विभेदजस्ता पक्ष विद्यमान छन्। यसको अन्त्यका लागि सङ्घीय समाजवादी फोरम, नेपालले संविधानका ती विभेदकारी धाराहरू संशोधन गरी परिमार्जन गरिनुपर्ने माग उठाउँदै आएको हो। संविधान संशोधनको पक्षमा नेपालका प्रमुख राजनीतिक दलहरू गम्भीर नहुने र संशोधन नगर्ने हो भने आगामी दिनमा मानव अधिकारका दृष्टिले फन्न खतरा स्थिति उत्पन्न हुन सक्ने अवस्था पनि हुन सक्छ। मानव अधिकारका क्षेत्रमा लामो समयदेखि कार्यरत इन्सेकका कार्यहरू अभि सराहनीय र सबल बन्नुपर्ने हाम्रो अपेक्षा र शुभकामना छ।

प्रकाश अधिकारी

उपमहासचिव तथा केन्द्रीय कार्यालय प्रमुख
सङ्घीय समाजवादी फोरम, नेपाल

राष्ट्रिय जनता पार्टी नेपाल

मानव अधिकार लोकतन्त्रको आधार स्तम्भ भएको सबै जातजाति, भाषा, धर्म, संस्कृति, वर्ण, लिङ्गको आधारमा मानिसहरूलाई भेदभाव गर्न पाइँदैन। मानिसहरू जन्मँदा समान रूपले जन्मेका हुन्छन्। हरेक व्यक्तिलाई स्वतन्त्रतापूर्वक बाँच्ने अधिकार सुरक्षित रहेको हुन्छ। मानव अधिकार मानवको नैसर्गिक र प्राकृतिक अधिकार भएको हुँदा यसको अपरिहार्यतालाई बुझेर संयुक्त राष्ट्रसङ्घको १ सय ३१ औं महासभाले सन् १९४८ को डिसेम्बरमा मानव अधिकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र जारी गरेको सर्वविदितै छ। यो कसैले दिएको अधिकार नभई स्वतः प्राप्त हुने अधिकार हो। राज्यले गरेका सबै खाले भाषा, धर्म, संस्कृति, लिङ्ग, जातजाति, भूगोल, लैङ्गिक अल्पसङ्ख्यक तथा अपाङ्गता आदिको आधारमा

समान अधिकारको प्रयोगबाट वञ्चित गरिनु मानव अधिकार उल्लङ्घन हो । सरकारले राज्यको हरेक अङ्ग, संयन्त्र तथा विकासको हरेक गतिविधिमा जनताको समान सहभागितालाई सम्मान गरिनु पर्दछ भन्ने विश्व मानव अधिकारको मूल्य मान्यता भए पनि मधेसी, महिला जनजाति, थारु, दलित, खसआर्य, अल्पसङ्ख्यक, मुस्लिम, पिछडा वर्ग, तथा उपेक्षित र उत्पीडनमा परेका समुदायहरूले सोको अनुभव गरेको पाइँदैन । मानव अधिकार कसैले दिएको अधिकार होइन त्यसैले यसलाई हरण गर्ने अधिकार पनि कसैलाई छैन । अन्तर्राष्ट्रिय मानव अधिकारको घोषणापत्रको धारा २ अनुसार भेदभाव विरुद्धको अधिकारको पूर्ण रूपमा उल्लङ्घन भएको देखिन्छ । मधेसी जनतलाई सदियौँदेखि दोस्रो दर्जाको नागरिकसरह गरिने व्यवहारमा परिवर्तन भएको पाइँएन । कैलाली जिल्लाका माननीय रशेम चौधरी नेपालका सर्वाधिक मत ल्याई प्रतिनिधि सभामा निर्वाचित भए पनि थारु भएकै कारण जनमतको कदर नगरी राज्यले निजलाई भुटा मुद्दा लगाई हालसम्म जेलमा राखिएको छ । मधेश आन्दोलनका बेला दर्जनौँ राजपाका नेता तथा कार्यकर्ताहरूलाई मधेशी/थारु भएकै कारण भुटा मुद्दा लगाई जेल जीवन बताउन बाध्य पारिएको छ । मानव अधिकारको प्रत्याभूतिका लागि सूचनाको हक अपरिहार्य भए पनि नेपाली जनताले त्यसको महसुस गर्न पाएका छैनन् । मधेसका आन्दोलनकारीहरूलाई भुटा मुद्दा लगाई बन्दी जीवन जिउन बाध्य पारिएको छ । मधेश आन्दोलन तथा पहिचान र अधिकारको लडाइँका निम्ति विभिन्न समुदायहरूद्वारा गरिएको आन्दोलनमा अङ्गभङ्ग भएका आन्दोलनकारीहरूलाई राज्यद्वारा उपेक्षा गरिएको छ । मधेश तथा थरुहट आन्दोलनको बेला बनेको लाल आयोगले दिएको प्रतिवेदन सार्वजनिक नगरी सरकारले मधेश र मधेशी जनताप्रति देखाइएको व्यवहार निन्दनीय छ र मधेशी जनतालाई सूचनाको हकबाट समेत वञ्चित गरिएको अवस्थामा विद्यमान छ ।

आर्थिक, सामाजिक, राजनीतिक र सांस्कृतिक अधिकारका साथै शिक्षा, स्वास्थ्य र रोजगार तथा स्वतन्त्रतापूर्वक बाँच्ने अधिकारको समेत जनताले प्रत्याभूति गरिरहेको अवस्था छैन । युवाहरू रोजगार नपाएर विदेशिनु पर्ने अवस्था छ भने विदेशमा गएर पनि श्रम अनुसारको पारिश्रमिक नपाई अनेक प्रकारका दुःख यातना पाउनुका साथै नेपाली चेलीहरू कष्टकर जीवन जिउन बाध्य भएका छन् । युवाहरू बेरोजगारीको कारणले चन्दा आतङ्क, लुटपाट, बलात्कार तथा लागु औषध दुर्व्यसनीजस्ता कुलतमा फस्ने क्रम जारी छ । यस्तै विदेशिने क्रम जारी रहयो भन्ने मुलुकमा बुद्ध र नबालकबाहेक सबै युवा बाहिरिन बरे छैन ।

नेपाली जनताले देशमा सरकार र सुशासन भएको अनुभूति गर्न पाएका छैनन् । कञ्चनपुर महेन्द्रनगरकी निर्मला पन्तको बलात्कारपछि हत्या तथा महोत्तरी औरहीकी ८ वर्षीय बालिकाको बलात्कार लगायतका दर्जनौँ घटनाको राजनीतिक विश्लेषक तथा मानव अधिकार कर्मीसमेतले बिरोध गरे । चेलीबेटी घरबाट बाहिर निस्कँदा सकुशल घर फर्किन्छे कि फर्किन्न हरेक बुवाआमालाई चिन्ता र चासोको विषय रहिरहन्छ ।

मानव अधिकारको दृष्टिकोणले सन् २०१८ लाई सन्तोषजनक मान्न नसके तापनि मानव अधिकारको प्रत्याभूतिको लागि प्रशस्त संरचनाहरू तयार भइरहेको अवस्था चाहिँ पक्कै हो । यो वर्ष सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्माण भएको छ । जसमा महिलाहरूको उल्लेखनीय उपस्थिति छ । प्रदेश तहमा समेत कैयौँ कानूनहरूको निर्माण भएका छन् । यो एउटा सकारात्मक पक्ष हो । आम जनसमुदाय खास गरी मधेशी, दलित, आदिवासी, जनजाति, पिछडावर्ग, महिला, अल्पसङ्ख्यकलगायतकाले मानव अधिकारको प्रत्याभूति गर्न सकेको अवस्था देखिएन । प्रदेशलाई निर्वाध रूपमा उपयोग गर्न सकिने अधिकारहरू सङ्घीय सरकारले कुण्ठित गरी सदुपयोग गर्न सक्ने वातावरण बन्न दिएको छैन । जुनसुकै देशको शासन र प्रशासन विधि र विधानले चल्नुपर्नेमा शासन र प्रशासन २०१८ मा सत्ताको पक्षपोषक भई जनताले महसुस गरिराखेका छैनन् । भ्रष्टाचार, कमिसन र घुसखोरीको अवस्था विद्यमान छ । राजपा नेपालको दृष्टिकोणमा समग्रमा वर्ष २०१८ मानव अधिकारको क्षेत्रमा नेपाली जनताले सुशासन र कानुनी राज्यको अवस्था महसुस गरेको देखिएन । अतः स्वतन्त्रताको अधिकार उपयोग गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियरूपमा प्रचलित ऐन, कानून र मानव अधिकारको लागि गरिएको कानुनी व्यवस्था अक्षरशः पालना गर्न र नेपालको संविधानको धारा १७ (१) नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा ९ (१), नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२, मुलुकी देवानी (संहिता ऐन, २०७४ को दफा २०(१), २०(२) र २१(१), नेपालको संविधानको धारा २८, नागरिक तथा राजनीतिक अधिकारसम्बन्धी महासन्धिको धारा १७, सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन २०४९ को दफा १०(१) को पूर्णरूपमा पालना गरी नागरिक स्वतन्त्रताको अधिकार सुनिश्चित गर्न हाम्रो पार्टीको माग रहेको छ । इन्सेकले हरेक वर्ष प्रकासन गर्ने “नेपाल मानव अधिकार वर्ष पुस्तक २०१९” मानव अधिकारको क्षेत्रमा कोसेढुङ्गाको रूपमा सावित होस् भने शुभकामना व्यक्त गर्दछौँ ।

मा. महेन्द्र राय यादव
संयोजक, राष्ट्रिय जनता पार्टी नेपाल